

LOUISE NYHOLM KALLESTRUP: *I pagt med Djævelen. Trolddomsforestillinger og trolddomsforfølgelser i Italien og Danmark efter Reformationen*. København 2009, Forlaget Anis. 251 s. 249 kr.

Da den moderne heksetrosforskning fik sit gennembrud i 1970'erne, var den nordiske forskning fint repræsenteret. Det ses ikke mindst i det forhold, at den danske folkemindeforsker Gustav Henningsen blev almindeligt anerkendt for sin stort anlagte disputats om hekseforfølgelserne i Baskerlandet, der var iværksat af den spanske inkquisition. Det var også Gustav Henningsen, der sammen med nu afdøde Bengt Ankarloo fra Lunds universitet i 1984 i Stockholm arrangerede en af de første store konferencer om heksetrosforskning. Det var en conference, der fik deltagelse af nogle af de førende forskere inden for området, som f.eks. Stuart Clark, Carlo Ginzburg, Gabor Klaniczay, Bill Monter, Robert Muchembled o.a.

Selve konferencens titel, *Centres and peripheries*, afspejlede et af omdrejningspunkterne i tidens historieforskning, og behovet for sammenligninger lå også i titlen. Et emne som hekseprocesserne, der ikke kun var koncentreret til ét land, kan kun meningsfuldt studeres, hvis forskerne går ud over den geografiske grænse med det formål at identificere forskelle og ligheder ved intensiv sammenligning.

Det er derfor befriende at se, hvorledes denne tilgangsvinkel er vendt tilbage til de nordiske lande, hvorved forskningen igen placerer sig smukt i international sammenhæng. To nordmænd er gået hver sin vej: Ligesom Gustav Henningsen har Gunnar W. Knutsen i sin *Servants of Satan and Masters of Demons. The Spanish Inquisition's Trials for Superstition, Valencia and Barcelona, 1478-1700* (2010) koncentreret sig om spanske forhold, mens Liv Helene Willumsen i sin Ph.D. thesis fra University of Edinburgh, *Seventeenth-Century Witchcraft Trials in Scotland and Northern Norway* (2008), har givet sig i kast med en sammenligning mellem Nordnorge og Skotland. Fra Danmark kommer så Louise Nyholm Kallestrup med sin omarbejdede ph.d.-afhandling *I pagt med Djævelen. Trolddomsforestillinger og trolddomsforfølgelser i Italien og Danmark efter Reformationen*.

Louise Kallestrup sammenligner processerne i Nordjylland med processerne i Orbetello. Nordjylland betyder i denne sammenhæng de områder i dombøgerne fra Viborg landsting, der dækkes af B-rækken, og som geografisk lå nord for en linje, der går fra Viborg til Randers. Orbetello ligger mellem Rom og Siena i Toscana. Mens der politisk intet interessant var ved Nordjylland, var forholdene i Orbetello langt

mere intrikate. Byen lå under den spanske kongemagt, da området i det 15. århundrede var tilfaldet kongeriget Aragon, men det var den pavelige inkvisition i Rom, der havde opsyn med de religiøse forhold – og altså ikke den spanske inkvisition. En forskel på de to institutioner var, at den spanske inkvisition som et statsligt råd refererede til den spanske kongemagt, mens der ikke var en tilsvarende kontrol i Italien. Om det havde nogen betydning, ved vi ikke, men Louise Kallestrup gør heller intet forsøg på at nærme sig dette spørgsmål. Det er beklageligt, da ingen endnu har vovet sig ind på dette område.

Mens der argumenteres ganske klart for valget af Orbetello, er jeg lidt mere i tvivl om, hvorvidt Nordjylland er et lige så indlysende valg. Med henvisning til March Bloch skelner Kallestrup mellem at sammenligne enten mellem meget beslægtede eller meget forskellige samfund, og Louise Kallestrup har valgt den sidste model – men hvorfor Nordjylland? Det fremgår klart, at Kallestrup gerne ville medtage nogle processer fra Aalborg fra tidsrummet mellem 1612 og 1620 i sin undersøgelse – og det er forståeligt, da de er yderst interessante – men eftersom hun indrømmer, at disse sager ikke er repræsentative for Nordjylland, har hun valgt at inddrage hele det resterende Nordjylland. Det gør dog udvælgelseskriterierne lidt dunkle. Meget tyder nemlig på, at Kallestrup oprindeligt havde foretrukket at sammenligne to byer med de karakteristika, der muligvis vil være for byer, men det er blevet opgivet, fordi antallet af processer i Aalborg er for lille til at gennemføre en meningsfuld sammenligning. Så er det, som om løsningen er blevet, at modstille to retssystemer fra hver af den kristne tros to forskellige retninger i det 16. århundrede: På den ene side den udformning, den lutheranske retning fik med den protestantiske reformation, og på den anden side den katolske, formet af den katolske reformation efter Tridentiner-konciliet. De sidste 40 års heksetrosforskning har imidlertid vist, at processerne kom til at få forskellige udtryksformer. Jeg ville ønske, at Louise Kallestrup havde holdt fast i sit ønske om to byer, men til gengæld havde været så dristig at undersøge en dansk by helt uden processer. Her ville Vejle have været det oplagte eksempel – det ville have skabt en ganske anden og ny tilgangsvinkel.

Mens de trolddomsanklagede i Danmark sammenlignet med andre europæiske lande sjældent risikerede dødsstraf – kun omkring halvdele blev brændt på bålet – var dødsdomsfrekvensen i Orbetello endnu lavere. Det betød på den anden side ikke, at de italienske anklagede, der blev dømt, gik fri for straf. De blev pålagt en række forskellige bodshandlinger, som f.eks. bønner, skrifte og messedeltagelse. Hvad betød

det så, at en anklaget i Danmark slap for at blive brændt på bålet og derfor blev sat på fri fod i Viborgs gader, efter at landstingsdommerne havde truffet deres afgørelse? Det får vi reelt aldrig at vide. Det følgende er derfor ren fabuleringen.

For det første skal vi næppe forestille os, at den frifundne fik kørelighed med herredsfogeden og de vidner, der havde deltaget i retssagen, med tilbage til landsbyerne i det herred, hvorfra de var kommet. De personer var alle som en overbevist om den anklagedes skyld. Vi ved, at nogle er vendt tilbage til lokalsamfundet, da ganske få nogle år senere på ny blev anklaget. Hvad skete der med dem, vi ikke hører om? Var de bare begyndt deres vandring tilbage mod den landsby, de kom fra? Personligt ville jeg have valgt en anden vej end den, jeg var blevet transporteret ad på vej til Viborg – en enlig kvinde over 50 år har næppe haft de bedste betingelser på tilbagevejen. Hvis de kom tilbage, er mit bedste gæt, at de har levet et liv på tilværelsens skyggeside, hvor de har sneget sig rundt om gårdene for ikke at påkalde sig opmærksomhed. De kan have søgt mod den nærmeste større by, hvor muligheden for at blive opslugt i tiggernes rækker må have været til stede. I modsætning til forholdene i England hører vi ikke om omvandrende tiggerskarer på landet – selvom myndighederne gav udtryk for denne frygt. Det kan ses af den ekstremt hårde lovgivning, der skulle forhindre tiggeri. Der har næppe været mulighed at ernære sig som købekoner i byerne, dem var der tilstrækkeligt mange af i forvejen. Så det er et åbent spørgsmål, om det at skrifte i en kirke i Orbetello for derefter at blive integreret i samfundet ikke var en langt mere fordelagtig løsning for de involverede. Derved nærmer vi os en mentalitetshistorisk diskussion af moralopfattelser i Nord- og Sydeuropa. Desværre end ikke antyder Louise Kallestrup, at det er et spørgsmål, der burde tages op i et værk om trolddomsforestillinger i Danmark og Italien.

Der skal ikke herske tvivl om det rosværdige i at fremdrage disse to lokaliteter, der på mange måder var væsensforskellige. Kærlighedsmagi var et næsten ukendt fænomen i Nordjylland, mens det – som Louise Kallestrup skriver s. 130 – var »den altdominerende beskyldning i Orbetello-protokollerne.« Netop her ses den komparative metodes evne til at afsløre fravær. Hvis vi ikke kendte til det italienske eksempel, ville vi aldrig undre os over mangelen på den type processer i Nordjylland. Men det er uhyre vanskeligt at forklare fravær. Det er indlysende, at dette forhold rejser en række spørgsmål om ægteskabsmønstre, seksuel adfærd o.l. Sammenligninger er dog ikke helt så enkle at håndtere, som man umiddelbart kan forestille sig. Alan Macfarlane har flere år

efter, at han skrev sin banebrydende bog om hekseprocesserne i Essex, foreslået, at det kan være produktivt at studere tre frem for to 'cases', som Louise Kallestrup har gjort. Faren ved at benytte to 'cases' er, at den ene anses for at være normen, mens den anden er en afvigelse. Det er helt klart, at det inden for historieforskningen indebærer nogle alvorlige udfordringer. Forskerne skal i mange tilfælde være i besiddelse af overordentlig gode sprogkunderskaber, men også kravet til generel historisk viden øges. Det er ikke nok som i dette tilfælde at være velbevandret i dansk og italiensk historie i alle fagets facetter, men det skal forskeren også være inden for et tredje geografisk område. Her skal det ovenfor citerede værk af Gunner Knutsen *Servants of Satan* påberåbes, eftersom han s. 1 skriver, at »Valencian courts were told of defendants who sought love and money by controlling demons.« Kærlighedsmagi var således ikke udtryk for en forskel mellem Danmark og Italien, da den også dominerede i det østlige Spanien. Da både katolikker og lutheranere anså fænomenet som dæmonisk sin oprindelse, var det altså ikke udtryk for forskelle i den religiøse opfattelse. Uden at ville hævde, at det er løsningen, skal jeg ikke desto mindre gøre opmærksom på, at Valencia tilhørte den del af det spanske kongerige, der – ligesom Orbetello i det 15. århundrede – havde ligget under kongeriget Aragon. Endnu en gang viser det sig, at hekse- og trolddomsprocesserne er langt mere intrikate, end de forekommer at være ved første øjekast.

Louise Kallestrups bog og ikke mindst hendes ambition om at drive komparative studier bevidner, at den skandinaviske heksetrosforskning stadig indtager en fremtrædende plads inden for den internationale forskning.

Jens Chr. V. Johansen

STEFANO MINIATI: Nicholas Steno's challenge for truth. Reconciling science and faith. Milano 2009, FrancoAngeli. 332 s. 30 EUR.

Denne omfangsrige idehistoriske afhandling om videnskab og tro hos Niels Steensen er skrevet af en yngre italiensk videnskabshistoriker. Han stiller sig den opgave at analysere Steensens videnskabelige og religiøse udvikling under ét, dvs. ikke alene fra start til slut, men også i den gensidige påvirkning mellem de religiøse og naturvidenskabelige komponenter i hans tanke. Det er et ambitiøst projekt, som han bygger på et grundigt kendskab til alle Steensens videnskabelige og religiøse skrifter og til stort set hele den eksisterende sekundærlitteratur. Skønt